

Колбіна Тетяна ВасилівнаХарківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця**ГУМАНІТАРНА ОСВІТА В УНІВЕРСИТЕТІ В КОНТЕКСТІ
ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Схарактеризовано основні напрями інноваційної діяльності ВНЗ, визначено пріоритетні цілі гуманізації педагогічного процесу в університеті. Доведено, що гуманітарна освіта створює підґрунтя для саморозвитку й успішної професійної самореалізації майбутнього фахівця.

Ключові слова: гуманізація, гуманітаризація освіти, ціннісні орієнтації, саморозвиток, самореалізація.

Трансформації в системі вищої освіти України спрямовані на забезпечення умов підготовки компетентного, конкурентоспроможного фахівця, здатного до мобільності на ринку праці, а також саморозвитку протягом життя і професійної самореалізації.

Реформування вищої освіти продиктовано змінами на ринку праці в постіндустріальному суспільстві. Якщо в індустріальному суспільстві існував найбільший попит на фахівців технічних й інженерних напрямів, у галузі природознавства, а частка гуманітаріїв складала 25-30% від загальної кількості спеціалістів з вищою освітою, то в умовах інформаційно-комунікаційного суспільства ці пропорції змінюються: на ринку праці стрімко збільшується попит на фахівців гуманітарної сфери: менеджерів, юристів, психологів, журналістів, ріелторів, торгових агентів і консультантів, перекладачів тощо. Разом з цим в Україні випускається значно менше фахівців гуманітарного профілю, ніж у розвинених країнах.

Необхідність у трансформації стратегії освіти обумовлена не тільки намаганнями її реформування й черговими «хвилями» реформ, а й духовною кризою у суспільстві, втратою моральних критеріїв і орієнтирів, що призводить до деформації суспільних цінностей й соціальному регресу. В умовах динамічних змін сучасного світу, в яких також відбувається трансформація звичних моральних норм і цінностей, молода людина може відшукати смисли для свого життя, якщо у неї сформовано ціннісні орієнтації під час навчання в школі й особливо в університеті.

Особливого значення в контексті сучасного суспільного розвитку набуває гуманітарна освіта, що сприяє формуванню ціннісно-сміслових орієнтацій студентської молоді, які впливають на життєвий вибір, реалізуються в конкретних вчинках, визначають ставлення до політичних, соціально-економічних і культурних процесів у країні й світі.

Мета статті – розкрити важливість гуманітарної освіти в становленні сучасного фахівця, розвитку його творчого потенціалу в професійній діяльності. Це передбачає необхідність аналізу понять «гуманізація» і «гуманітаризація», які в науковій літературі трактуються неоднозначно. Одні автори їх отожденовлюють, інші пов'язують гуманізацію освіти з питаннями її організації й управління, а гуманітаризацію освіти вважають засобом її гуманізації. Традиційно сутність гуманітаризації вбачають у посиленні впливу гуманітарних дисциплін на зміст фахової підготовки. Такий стан речей не дозволяє викладачам зрозуміти, яким чином реально модернізувати педагогічний процес в університеті у напрямі його гуманізації і гуманітаризації.

Визначення сутності процесу гуманізації педагогічного процесу в університеті потребує також з'ясування особливостей домінуючих парадигм в освіті, що склалися останнім часом.

Технократична парадигма сформувалася в XIX–XX ст. в період інтенсивного розвитку промисловості. У визначенні цілей і змісту вищої освіти домінували інтереси виробництва, пов'язані з необхідністю підготовки технічно і технологічно грамотних спеціалістів. Вилучення курсів гуманітарних дисциплін або суттєве скорочення годин для їх вивчення в навчальних планах ВНЗ призвело до вузько прагматичної спрямованості ВНЗ на підготовку фахівця. Такий стан не сприяв його загальнокультурному розвитку. Сутність технократичної парадигми виявляється у домінуванні світогляду, для якого характерним було превалювання засобів над метою, завдань освіти – над їх смислом, технологій – над загальнолюдськими інтересами, техніки – над цінностями. Людина в технократичній парадигмі була об'єктом впливу з боку держави та її установ. Навчання розглядається як цілеспрямований, керований, контрольований, технологічно-організований засіб передачі необхідних для суспільства знань, умінь та навичок, формування соціально бажаних духовних норм та стандартів поведінки. У такому підході криється загроза маніпулювання людиною, виховання людини-функціонера.

Соціальні потрясіння XX століття (революції у багатьох країнах світу, дві руйнівні світові війни, локальні військові конфлікти тощо) показали, наскільки знецінено людське життя. Нещадна експлуатація

природних ресурсів і пов'язані з цим численні екологічні катастрофи призвели до жахливих для людства наслідків. За умов домінування суспільних, виробничих, політичних, релігійних та інших інтересів унеможлилювалось ціннісне ставлення до людини й об'єкта її діяльності. Зазначені вище та багато інших причин зумовили повернення в усьому світі до концепцій гуманізму (від лат. *humanus* – людський, людяний), в яких людина визнається унікальною особистістю, котра має право на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей.

Перехід людства у ХХ столітті від індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства потребував нових підходів до освіти та виховання, що пояснює необхідність оптимізації функціонування людського фактора в соціальному житті [3, с. 271]». З розвитком ідей гуманізму навчання розглядається не просто як передача та засвоєння того чи іншого культурного досвіду, а як спільна діяльність реальних або потенційних однодумців (викладачів – студентів), що спрямована на максимально повний і глибокий пізнавальний, соціальний та особистісний розвиток кожного з учасників цієї діяльності.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки гуманізація в Україні стає основним складником нового педагогічного мислення, що передбачає утвердження людини як найвищої цінності, найповніше розкриття її здібностей, задоволення різноманітних освітніх потреб, забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонію стосунків людини в суспільстві, з навколишнім середовищем і природою [1]. Отже, гуманізація освіти має на меті всебічний розвиток особистості, що означає єдність інтелектуального, загальнокультурного, соціально-морального і професійного аспектів. Головною цінністю гуманістичної парадигми є студент з його інтересами, здібностями й індивідуально-особистісними характеристиками. У ВНЗ важливо забезпечити всім студентам умови для всебічного розвитку, отримання повноцінної й якісної освіти. Подальша професійна діяльність має розглядатися не тільки за критерієм її соціальної значущості, але й як сфера самореалізації особистості.

Якщо у знаннєвій парадигмі головним завданням була передача знань від викладача до студента, то для навчально-виховного процесу, що базується на засадах гуманізму, основним є становлення та розвиток його особистості. На відміну від традиційного навчання, де студент розглядається як об'єкт впливу викладача (суб'єкт-об'єктні відносини), в гуманістичній парадигмі воно будується на гуманістичних моральних нормах, що зумовлюють співпрацю та взаємодію між ними (суб'єкт-суб'єктні стосунки). Під час організації

педагогічного процесу зусилля педагога має бути спрямовано на те, щоб створити атмосферу довіри і сприятливі умови для навчання, в яких могли б розкритися здібності учнів і виявитися їх творча активність. Принцип гуманізму, що у практичній реалізації перетворюється у соціально-педагогічний фактор розвитку особистості, потребує відповідного відбору всіх компонентів педагогічної системи (цілей, принципів, змісту, засобів та форм спільної діяльності викладача і студентів).

Гуманістичний підхід до розуміння сутності особистості і шляхами її розвитку пов'язаний з іменами філософів (К. Роджерс, Р. Мей, Е. Фром, В. Франкл, М. Шелер, К. Ясперс та інші), відомих психологів (К. О. Абульханова-Славська, О. Г. Асмолов, В. В. Давидов, А. Маслоу, В. О. Моляко, В. О. Татенко та інші), питання необхідності впровадження особистісного підходу у психології та педагогіці неодноразово порушувались у працях В. О. Сухомлинського, І. С. Кона, А. В. Петровського, І. Д. Беха та інших. Гуманістична парадигма, становлення якої здійснювалось у різні історичні періоди завдяки видатним педагогам (Ш. О. Амонашвілі, А. Дистервег, В. О. Сухомлинський та інші), створює основи для теоретичного переосмислення педагогічної діяльності на засадах гуманізму і розробки відповідних технологій навчання та виховання, які мають втілити принципи гуманізму у практичну діяльність кожного викладача.

Гуманітаризація (від лат. *humanitas* – людяність, духовна культура) передбачає «переорієнтацію освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, формування в молоді гуманітарного й системного мислення» [2]. Смісл гуманітаризації полягає в тому, щоб залучити студентів до духовної культури, творчої діяльності, озброїти методами наукового пізнання і креативного пошуку. Це пріоритетне завдання зумовлює необхідність посилення загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання у ВНЗ, спрямування освіти на всебічний розвиток особистості студента засобами всіх предметів. Предмети гуманітарного блоку (філософія, етика, культурологія, політологія, право, іноземні мови та інші) розширюють кругозір студентів, формують їхній світогляд і світосприймання, поглиблюють знання не тільки рідної мови і культури, але мови і культури інших народів, допомагають виробити ціннісні орієнтації у своєму житті. Засвоєння гуманістичного змісту дозволяє фахівцям вирішувати професійні й соціальні проблеми на благо і в ім'я людини; вільно, без упереджень спілкуватися с представниками різних культур, професій і соціальних верств та інше.

Серед показників гуманізації освіти сучасні дослідники (О. Г. Асмолов, С. Я. Брат, Б. С. Братусь та інші) виділяють смислостворювальну мотивацію (навчальну, пізнавальну, дослідницьку) і ціннісно-сміслові настанови студентів, які й визначають ціннісний вибір у різних життєвих обставинах і ситуаціях професійної діяльності. Гуманізація освіти означає орієнтацію на становлення і розвиток рівноправних партнерських відносин викладачів і студентів, побудованих на взаємній повазі і спрямованих на розвиток особистісного потенціалу суб'єктів педагогічного процесу. Компетентності, які набувають студенти в університеті, мають для них особистісний смисл і цінність для майбутньої професійної діяльності.

Гуманізація й гуманітаризація покликані забезпечити гуманне середовище сучасного університету. Їх практична реалізація в педагогічному процесі створює сприятливу атмосферу для розвитку здібностей студентів і досягнення власних результатів навчання на компетентнісній основі. У сучасному суспільстві є потреба у спеціалістах, здатних вирішувати універсальні завдання, не пов'язані з конкретним предметом, готових постійно вчитися, а значить – змінювати колись сформовану знаннєву структуру декілька разів протягом життя. Модель предметної освіти, що орієнтована на збільшення рік за роком обсягу знань, прийшла у протиріччя не тільки з потребами суспільства, а й з прагненням конкретної особистості до самореалізації та саморозвитку.

Компетентнісний підхід відповідає вимогам епохи постмодерна розглядати світ як відкритий простір проблем і можливостей, де не існує визначених кимось істин, однозначних рішень та однакових для всіх цінностей. Студент в умовах компетентнісного підходу має стати поряд з викладачем активним суб'єктом навчальної діяльності, щоб набути необхідного суб'єктного досвіду, виробити свої методи засвоєння навчального матеріалу. Компетентнісний підхід з урахуванням людського фактора полягає у встановленні на основі загальнолюдських цінностей таких соціальних стосунків між людьми, які дають можливість у процесі спільної продуктивної діяльності кожному з її учасників оптимально виявляти свої кращі властивості, досягаючи при цьому порозуміння і бажаного результату взаємодії. У такій доброзичливій атмосфері легше проходить адаптація особистості до зовнішніх обставин завдяки взаємній довірі, розвиток її самостійності, активності, ініціативи, творчих здібностей тощо.

Отже, компетентнісний підхід передбачає перегляд змісту професійної освіти і технологій навчання, які підготують студентів до вирішення проблем на міждисциплінарному рівні і забезпечать здатність до мобільності на ринку праці.

ВНЗ як суспільна соціокультурна інституція має не тільки підготувати студента до професійної діяльності, а й надати поштовх до особистісного саморозвитку. Таке завдання зумовлює необхідність впровадження низки заходів, а саме: переорієнтація цілей, спрямованих на передачу знань і досвіду в галузі майбутньої професії, на цілі особистісного розвитку; перебудову відносин «викладач-студент» з авторитарних на демократичні, що передбачає впровадження діалогічної взаємодії між ними; застосування особистісно орієнтованих технологій навчання із використанням проблемних та інтерактивних методів, які моделюють типові ситуації майбутньої професійної діяльності і систему соціальних відносин під час її здійснення.

Гуманітарна освіта як феномен культури має стати системою духовно-практичного освоєння людиною реальності. Вона повинна відповідати потребам особистості, суспільства та держави. Основними шляхами досягнення такої мети визначено в нормативних документах з питань освіти: вивчення й розвиток здобутків національної та світової культури (матеріальної і духовної) і на цій основі – формування культури діяльності (побут, соціальна комунікація, професійна діяльність тощо); опанування рідної й іноземних мов і через них – вивчення і засвоєння досвіду в усіх сферах діяльності суспільства фахової та літературної; оволодіння основними засобами залучення до світової культури й наукової та професійної комунікації (сучасні інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет-ресурси тощо); впровадження ефективних освітніх технологій, включаючи дистанційні, відкритий освітній простір.

Очевидно, що в умовах глобальної комунікації проблема мовної підготовки набуває особливої актуальності. Вона забезпечує розвиток особистості засобами мови, яка є інструментом пізнання, спілкування і міжкультурної взаємодії. Здатність людини здійснювати ефективну комунікацію і працювати з інформацією (як рідною, так й іноземною мовою) забезпечує беззаперечні переваги в будь-якій сфері діяльності.

Таким чином, у сучасних умовах гуманітарна освіта має стати обов'язковим компонентом підготовки як цілісного процесу особистісного й професійного становлення фахівця. Вирішення проблеми гуманізації освітньої діяльності ВНЗ можливе на основі професійно-творчої підготовки фахівців, що забезпечує умови для самореалізації в навчально-пізнавальній сфері та розвитку особистісних і професійно значущих якостей. Рівень розвитку творчого потенціалу позначається не тільки на професійній діяльності майбутнього фахівця, а й на якості його життя завдяки сформованому світогляду, набутому в університеті пізнавально-перетворювальному досвіду, комунікативній компетентності. Орієнтація на універсальні

загальнолюдські цінності й освітні ідеали та пріоритети сприятиме становленню сучасної системи професійної освіти на гуманістичних засадах, що дозволяє інтегрувати фундаментально-наукові, спеціальні й гуманітарні компоненти освіти.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Новейший философский словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : Интер-прессервис, 2001. – 1280 с. (Мир энциклопедий).

Татьяна Колбина. Гуманитарное образование в университете в контексте инновационной деятельности.

Охарактеризованы основные направления инновационной деятельности вуза, определены приоритетные цели гуманизации педагогического процесса в университете. Доказано, что гуманитарное образование создает основу для саморазвития и успешной профессиональной самореализации будущего специалиста.

Ключевые слова: гуманизация, гуманитаризация образования, ценностные ориентации, саморазвитие, самореализация.

Tatiana Kolbina. Liberal Education In University in the Context of Innovative Activity.

The main directions of innovative activity of a higher educational establishment are characterized. The priority goals of humanization of the pedagogic process in the university are defined. It is proved that the liberal education makes the ground for self-development and successful professional self-realization of a specialist-to-be.

Keywords: humanization, humanitarization of education, value orientations, self-development, self-realization.

Стаття надійшла до редакційної колегії 31.10.2016